

DR. VIRÁG GYÖRGY

A szexuális erőszak áldozatai

(Ph.D. értekezés tézisei)

**Miskolc
2001**

1. A kitűzött kutatási feladat – a kutatás célja

Rövid, alig két évszázados múltat tekint vissza csupán a *szexualitás* tudományos vizsgálatának története. Általában maga a „szexualitás” mint fogalom is csak a XIX. század elején jelent meg, párhuzamosan különböző tudományágak fejlődésének indulásával, új szabály-egytések megjelenésével, valamint „azzal a változással is, ahogyan az egyének életüket és értékeit kezdtek tulajdonítani viselkedésüknek, közelességeiknek, gyönyöröknek, érzelmeknek és érzéseiknek álmiknak”.¹ A tizennyolcadik század végével a szexualitás kilépett viktoriánus börtönéből és rögzest tudósokkal ölekezett; a tudomány gyarmatává vált, analitikus diványokon vizsgálták, „medikalizálták”, „pedagogizálták”, s intím viszonyt étesített a hatalommal is.

Azóta már szinte mindent tudunk a szexről, amit meg mertünk kérdezni. (Hogy ment-e ez által a világ elébb, vagy akár, hogy örömeiből lett-e ettől a szexualitás – ezek a elvetések egy másik dolgozat tárgykörébe tartozhatnak.)

A rabolt nemiség, a kényszerrel, fenyegetéssel megszerzett testi öröm, vagyis a zexuális erőszak valóságának kutatása még újabb keletű. A jog ugyan – koronként változó fogalmazásban és terjedelemben – már évszázadok óta devánsnak nyilvánította az erőszakot, normatív tilalmakat állított fel, és súlyos szankciókkal fenyegette az elkövetőket. A ornatív objektívációnál többnyire az uralkodó erkölcs is összhangban volt (a kinyilvánított álemények szintjén mindenképp), sőt, az erőszakot legalább is a gyerekek ellen irányuló, a lély kultúra sem fogadta be. A közösség reakciója azonban nem terjedt túl a jogi kezelésen, morális manifestációkon, illetve egyes jelenségek patológiáinak minősítésén. A valódi zembesülés, és a törekvés a szexualitásban megjelenő agresszív természetének egismerésére és társadalmi kezelésére a huszadik század utolsó harmadáig vártaott agára. Az erőszak traumájának társadalmi méretű tudatosodásához és szisztematikus zsgálatához egy radikális politikai mozgalom megerősödésére volt szükség. Szükség volt

Focault, M.: *A szexualitás története 2. A gyönyörök gyakorlata*. Atlantisz Könyvkiadó, 1999. 7-8. old.

továbbá egy olyan társadalmi környezet formálódására is, amelyben ténylegesen megkérdőjelezhető a gyerekek és a nők alárendelése.

A radikális feminiztárk kezdeti akciói és az első segítőszervezetek megalapítása óta egy emberöltő telt el. A szexuális erőszakkal kapcsolatos elméletek, a vonatkozó kutatások és vizsgálatok irodalma ma már könyvtárményi. Igen kiterjedt és széleskörű az „alkalmazott” kezdeményezés is – az elméleti elképzelésekre és az empirikus eredményekre alapozó, a prevenciót szolgáló, különböző célcsoportok számára kidolgozott oktatási, képzési programok, a tudatosítás előmozdítására irányuló felvilágosító kampányok és anyagok, az áldozatok támogatására, rehabilitációjára létrehozott, differenciált profilú segítő szervezetek, stb. Ez azonban elsősorban az amerikai kontinens északi részére és Nyugat Európára igaz. Magyarországon, hasonlóan a kelet-közép európai régió államaihoz, mintegy két évtizedes a megkészttség. A kilencvenes éveket megelőzően a szexuális erőszak valóságának felátása - és különösen az áldozatok helyzete - nem igazán hozta igazalomba sem a politikum, sem a tudomány szféráját. A beázuló ajtók mögött zajló eseményeket haligatag falak ölelték körül, unhverzális hiedelmek, egyetemesen kultivált mítoszok védtek a nyilvánosság elől. A média valóság felüött mesélben a szexuális erőszak az utcákra szorult, és szádfrok, cukros bácsik vagy elvadult galenik territóriumaként jelent meg. Az történt, ami a tévhitiek esetében annyiszor: az átipikus az uralkodó ruháját öltötte fel, és az erre vonatkozó konszenzus, úgy tűnik, jó volt mindenkinek. Kivéve talán az érintetteket.

A hetvenes, illetve a nyolcvanas évek végén Magyarországon két fontos és átfogó kutatás is folyt a szexuális bűnözésről.² Ez a két, jelentős bűnügyi jogi, kriminológiai munka - bár mindegyik, kiterjedt empirikus anyagot feldolgozó kutatás tartalmazott az áldozatokkal kapcsolatos elemzéseket illetve megállapításokat, valamint fontos strukturális jellemzőkre világított rá ebben a körben is - alapvetően nem az áldozatok helyzetével foglalkozott, nem viktimológiai irányultságú volt.

¹ Róza J.: *Szexualitás bűnözés. Köszegazásági és jogi Könyvkiadó, Bp. 1977; Merényi K.: A szexuális erőszak Köszegazásági és jogi Könyvkiadó, Bp. 1987*

A dolgozat által bemutatott kutatás során témakörét tekintve a magyar kriminológia fenti hagyományait kívántam folytatni. A kutatás célja a szexuális erőszak áldozatainak hazai vizsgálataival kapcsolatos hiátus részbeni pótlása, az erőszak viktimológiai indítatású tanulmányozása volt. Az Országos Kriminológiai Intézetben folyó elméleti munkákra és az ESZTER Alapítvány Ambulanciájának gyakorlati tapasztalataira támaszkodva egy áldozati csoport vizsgálatára tettem kísérletet: a kriminológia részeként felfogott kriminálviktimológia fejei közéülve a szexuális erőszak áldozataival kapcsolatos körülmények feltárására törekedtem. A kutatás célja azoknak a jogi, jogtörténeti, elméleti, elmélettörténeti, lélektani és társadalmi intézményeknek, összefüggéseknek, jelenségeknek és folyamatoknak a megismerése, illetve bemutatása volt, amelyek kontextusként szolgálnak a szexuális erőszak áldozata, valamint az áldozattá válás jelentésének megadásához és értelmezéséhez.

A kutatás témája szigorú értelemben – a cím ellenére – nem is a szexuális erőszak áldozata, hanem az áldozat és az áldozattá válás *kontextusa* volt: az a környezet, amelyben az áldozat jelen van, vagy amelyben megjelenik, az a valóságos és szimbolikus terep, ahol az áldozattá válás folyamata megtörténik, az az erőter, ahol az erőszak lejátszódik, az a „szöveggörnyezet”, amely mindezeknek a történeteknek jelentést ad. Mert miként általában az események és szereplők nem térői, idői függetlenül birtokosai a jelenésnek, úgy a szexuális erőszak történése és „passzív alanya” is a környezetében és a környezetétől nyeri el jelentését.³ Ebben a vonatkozásban fontos – és ezért választottam a dolgozat kiindulópontjaként – a társas viszonyok mintázatait adó hatalmi helyzetet. Ez teszi jelentőssé az erőszak teoretikus megközelítéseiinek bemutatását, és ezt példázom a szexuális erőszak mint speciális erőszakforma, értelmezési – jelentésadási – kísérletet közli ismertetésre kerülő két típusos elmélettel is.

Minden vizsgálathoz megvannak a szükségeszerű korlátai, amelyek tervezetten, de legalábbis szándékolatlan szabnak határt a munkának. Az értékezésben sok mindentől nem

³ A kontextuális jelentés jól érthetően ebben a témában az azonos neműek közötti szexuális kapcsolat tében és többben változó jelentése, társadalmi és jogi értékelése. A történeti technikaing lehetné, deklaráti módon megadható, jelentés azonban mindig a konkrét kontextusában nyer. Egyébeként beszédes lehet már a használt terminológia is. Bár ugyanaz a személy jelöl, mégis milyen más értelmezési környezetet mutat például az „áldozat”, a „sértett” és a „passzív alany” kifejezés.

szóltam, szándékosan nem érintettem olyan kérdéseket, amelyek a szexuális erőszak kapcsán felmerülhetnek, kimaradt számos terület és felvetés, amely az áldozatokkal kapcsolatban joggal jut az olvasó eszébe. Így nem foglalkoztam magával a szexualitással általában, annak elméletével, elmélettörténetével, és nem is értelmeztem az erőszak áldozatait ebben a keretben. Ennek feldolgozása nyilvánvalóan meghaladta volna a dolgozat lehetőségét.

Néhány vizsgálati eredmény és megállapítás számbavételén túlmenően nem tárgyaltam szisztematikusan az elkövetőkre vonatkozó ismereteket és problémákat sem; a büntettes szerepét, személyiségét, kezelésének, szankcionálásának lehetőségét, az elkövetővé válás folyamatát, az elkövető orientált prevenciót, stb. A szexuális erőszak elkövetője kétségtelenül igen izgalmas „vizsgálati személy” mind a szaktudományok, mind a hétköznapi ember számára, jelentős irodalom foglalkozik vele, és gyakorta irányul rá a média figyelmé is. Ebben a munkában viszont az erőszak másik főszereplőjét állítottam fókuszba, az áldozattal kapcsolatos körülmények és jellemzők feltárására törekedtem. Így sem a tematika, sem a terjedelmi korlátok nem tették lehetővé az elkövető rendszerezett elemzését.

Ugyancsak a terjedelem és a tematika korlátozta a nem kevésbé fontos családon belüli erőszak (*domestic violence*) részletes taglalását, illetve a szexuális erőszaknak ebben a keretben történő kezelését. A családon belüli erőszakkal szintén kiterjedt kutatások és irodalmi feldolgozások foglalkoznak, hazai analízise ugyanakkor meglehetősen hiányos. Ennek ellenére (vagy éppen ezért), hasonlóan az elkövető vizsgálatához, a családon belüli erőszak összefüggéseit is külön munka témájának tekintem.

A szexuális abuzus a szexuális erőszak egyik megjelenése, a gyereke irányuló erőszak egyik formája, és ennyiben volt tárgya ennek az elemzésnek. Nem vizsgáltam azonban tovább tágabb összefüggéseit. Nem elemeztem a szexuális kizsákmányolást és kereskedelmét, illetőleg a szexuális, valamint az egyéb abuzus formák kapcsolatát sem.

A fenti kérdések tehát, bár kétségtelenül a témához kapcsolódnak és fontosak, mégsem tartoztak a kutatás célkitűzései közé.

II. Az elvégzett vizsgálatok, az anyaggyűjtés módszerei

A vizsgálódás során a társas viszonyokat univerzálisan jellemző határlíni helyzetből indultam ki, és áttekintettem a hatalommal szoros kapcsolatban álló erőszakra vonatkozó elméleti elképzeléseket. A tanulmány központi részében az erőszak különböző megnyilvánulási formáit, a szexuális erőszakot elemeztem. A cselekményt illetően kettőt emeltem ki a szexuális erőszak teoretikus értelmezési kísérletei közül, az áldozatok vonatkozásában áttekintettem az erőszak rövid és hosszú távú következményeit, és külön foglalkoztam a gyerekek sérelmére elkövetett visszaélésekkel. Az értékezés záró részében a szexuális erőszak társadalmi beágyazottságát, az erőszak „fogadtatását” és megjelenítését vizsgáltam. Először az erőszakra adott intézményes normatív reakciót, a jogi szabályozást elemeztem, áttekintve a történeti és a hatályos jogi normákat. Ezután vizsgáltam a téma megjelenését a hazai médiában, majd kísérletet tettem az erőszakkal kapcsolatos vélekedések, attitűdök elemzésére, értékelésére is. Végül az áldozatok segítségének szerepével foglalkoztam, néhány jellemzővel illusztrálva ezt a hazai tapasztalatokból, az ESZTER Ambulancia működéséből.

A munka jó része *módszertanilag* forrásfeldolgozás volt, a vonatkozó szakirodalom áttekintése, összegzése, tematikus rendezése, illetve értékelése. Irodalom feldolgozás az erőszak elméleti megközelítéseinek, fontosabb teoretikus értelmezéseinek rendszerezett áttekintése, amelyben a főbb etológiai, biológiai, pszichológiai elméleteket, valamint az agresszió integrált többváltozós elméletét ismertetem. Forrásfeldolgozás a szexuális erőszak, mint speciális erőszakforma elméleti közűl kiválasztott két teóriá, a feminista elmélet és a szexuális erőszak interdiszciplináris oksági elméletének bemutatása is. A szexuális erőszak következményeit, valamint az erőszak és visszaélés gyerekáldozatait tárgyaló fejezetek részben forrásfeldolgozáson, részben a gyakorlati tapasztalatokon alapulnak. A szexuális erőszak szociális környezetét, a társadalmi reakciókat tárgyaló részen belül a büntetőjogi szabályozás ismertetésének és értékelésének alapja a jogforrások és a szakirodalom elemzése és összegzése. A szexuális erőszak médiabeli megjelenést bemutató rész az erre vonatkozó *vizsgálatokra* épül, amelynek során közel három hónapon keresztül a tömegtájékoztatás egészében megjelent valamennyi erőszakos szexuális cselekményről tájékoztató, vagy ezt a kérdést érintő közlemény feldolgozásra került. A szexuális erőszakkal kapcsolatos társadalmi vélemények és viszonyulások elemzése a Kriminológiai Intézetben

országos reprezentatív mintán végzett közvélemény kutatás vonatkozó adatainak feldolgozása és értékelése. Az áldozatsegítést az ESZTER Ambulancia gyakorlati tapasztalatainak összegzésével illusztráltam.

III. A kutatás eredményei, a hasznosítás lehetőségei

A kutatás eredményeit bemutató értékezés fontosabb megállapításai az alábbi pontokban összegezhetők:

1. A *hatalom* az emberi kapcsolatok *szükségszerű* eleme. Illuzórikus ezért minden olyan probléma-megoldási kísérlet, amely – akár ideológiai, akár morális megfontolásból – ennek felszámolását, megszüntetését célozza meg.
2. Az *erőszak* szorosan kapcsolódik a hatalomhoz, függetlenül attól, hogyan definiáljuk ez utóbbit, tehát, hogy az erőszak megjelenését a hatalmi helyzet részének vagy hiányának tekintjük. Az erőszak a hatalmi konfliktus megoldásának (vagy, másik megközelítésben, a hatalom visszaállításának/megváltoztatásának) szokványos eszköze.
3. Az agresszív késztetés (öszön) megnyilvánulásként felfogott erőszakos viselkedés megjelenése *többszörös oksgúú*, több tényező kölcsönhatásának az eredménye. Annak ellenére, hogy az agresszió különböző tudományágak művelői számára jelent kihívást, az erőszakos magatartásnak *nincs általános elmélete*, nincsen olyan teoretikus modell, amely valamennyi ilyen viselkedést kellően magyarázni tudna.
4. Ugyanakkor – talán az agresszióra irányuló jelentős tudományos érdeklődés miatt is –, az egyes kutatások fontos *összeftiggéseket* tártak fel. Az ezekre alapozott *intervenciók* az erőszak mérséklését eredményezhetik. Így például:
 - bizonyosan redukálják az agresszív késztetéseket a társadalmi frusztrációt csökkentő szociális programok,
 - feltehetően ebbe az irányba hatnak az indulatok megjelenését szabályozott keretek között vagy szublimált formákban biztosító lehetőségek,
 - valószínűleg csökkenti az agressziót az olyan szocializáció, amelyben hangsúly kerül az érzelmi kötődések kialakítására, a közösség-érzés erősítésére, továbbá

- vélhetően ezt segíti elő az olyan kulturális környezet, amely minimálisra csökkenti az agresszió tanítását, az erőszakos minták megtapasztalását, illetve az agresszív magatartás jutalmazását, stb.

Ezen a ponton kell utalni a *média szerepére és felelősségére*. A huszadik század második felében lezajló makrotársadalmi és kultur-szociológiai paradigmaváltás mentén a bűnözés meredek emelkedése és az erőszak általánosság válásának, „elszabadulásának” hétköznapi élménye tapasztalható. A teremtő hatalomná vált médiumok egyfajta jelentős szerepet játszanak ennek a helyzetnek a létrehozásában és/vagy generálásában, másfelől egy illuzórikus és fokozódó félelmi állapot fönntartásában. A média közrehatása ezért nem hagyható figyelmen kívül, illetve alapos vizsgálatot igényel. Ennek hiánya téves valóságértelmezésre vezet, illetve nem segíti a preventív célú intervenció kidolgozását.

5. A hatalom, az egyenlőten szerkezet létezése a személyközi viszonyokban ugyan elkerülhetetlen, és az „egyenlőség” létrehozása utópisztikus, a keletkező *konfliktus erőszakos megoldása* viszont *nem szükségszerű*. A konkrét helyzetek ugyanis – legalábbis a lehetőség szintjén – mindig kínálnak erőszakmentes megoldást is. Lehet, hogy az élet brutalizálódik, az erőszak mennyisége növekszik, vagy minőségében változik, a kultúra fő áramában azonban egyre erősebb az agresszióval szembeni érzékenység, az erőszak korlátozására irányuló törekvés. Ez, amennyiben nem az egyenlőten szerkezetek, az uralom totális eliminálása, hanem az erőszak redukciója a cél, optimizmusra ad alapot.

6. A *szexuális erőszak* az agresszió specális, a szexualitásban megjelenő formája, amely az áldozat nemi szabadságát felszámolva szexuális tevékenységre, vagy annak eltűrésére kényszeríti őt.

7. A *feminista* orientációjú szerzők értelmezésében a szexuális erőszak a férfihatalom fenntartását szolgáló tett, amelynek lényege az erőszak és nem a szexualitás. Motivációja elsősorban ezért nem is a nemi képzetetés, hanem az agresszív hatalomvágy. Maga az erőszak-cselekmény ennek a vágynak a kielégítésére, egy másik ember feletti totális

uralom megszerzésére tett kísérlet. A nő könnyebb elérhetősége és a fölülte gyakorolt uralom történeti hagyománya miatt válik a támadás elsődleges célpontjává, a támadás pedig azért a szexualitás területén történik, mert itt biztosítható a totális uralom.

8. A fenti értelmezés létjogosultságát nem tagadva elfogadhatóbb az a megközelítés, amely szerint a *szexuális erőszak* csupán „jogi címke”, jogi egység, de *nem valóságos entitás*. Az azonos jogi megítélés alá eső cselekmények valóságos oksága, morfológiája, az elkövetők személyisége, motivációja igen különböző lehet. A feminista ideológia által leírt erőszak ezért a szexuális erőszaknak csak az egyik, és nem a kizárólagos megjelenése.

9. A *szexuális erőszak áldozatai* a legmegalázottabb, legkiszolgáltatottabb sértettek közé tartoznak. Döntő többségük súlyos megrázkódást, lélektani traumát él át.

10. Az áldozatok között kiemelt figyelmet igényelnek a *gyerekek*, akik a bűnözés átlagát meghaladó mértékben veszélyeztetettek ebben a körben. A gyerekekkel létesített szexuális kapcsolat mindenképpen abuzus, vagyis a gyereket károsító visszaélés, amely akkor is traumátzál, ha nem alkalmaztak erőszakot. A negatív hatások távolíthatók, sokáig továbbélnék mind az érzelmi, mind a kognitív működés területén.

11. A gyakorlati tapasztalatok szerint a trauma feldolgozásának hatékonysága szempontjából meghatározó szerepe van a gyerek és a felnőtt közötti kapcsolat jellegének: *a családon belüli visszaélés áldozatainak prognózisa sokkal rosszabb*.

12. A *szexuális erőszak* súlyos *traumája* azonban *kezelhető* és kezelendő is mind a gyerekek, mind a felnőttek esetében. Az áldozatok rehabilitációja a probléma speciális jellegét figyelembe véve, szakszerű és komplex ellátást, lélektani, szociális és jogi segítséget igényel. A cél nem a traumatikus élmény elfelejtésének, „meg nem történtté tételének” előmozdítása, hanem a trauma feldolgozása. A sikeres rehabilitáció esélyt ad

az áldozatnak: lehetőséget teremt a kiszolgáltatottság felszámolására, a lélektani és szociális integráció helyreállítására.

13. A szexuális erőszakkal (és így annak áldozataival) kapcsolatos *társadalmi reakciókban sajátos kettősség*, „skizis” tapasztalható: egyfelől éles reakciók, elemi indulatok, és súlyos szankciók követelése, másfelől ennek éppen az ellenkezője - kétségek, gyanakvások, bagatelizálás és az áldozat felelőségének hangsúlyozása.

14. Az uralkodó társadalmi értékítélet hagyományosan mélyen elutasítja és elítéli a szexuális erőszakot. Legalábbis erre következtethetünk abból, hogy az uralkodó - vagy az uralkodó(k) által preferált - értékítéletet kanonizáló (*büntetőjogi norma* a kezdetektől, de mindenesetre az írott jogszabályaink megjelenésétől, fogva szankcionálják, és súlyos büntetéssel fenyegeti elkövetőt. A konkrét szabályozás - a sértettek köre, a pönalizált elkövetés, a dogmatikai megoldás, a szankció, stb. - természetesen a kor általános felfogásának és a jog fejlődésének megfelelően változott az idők során. A jelenleg hatályos szabályozás alapjait a Csemegei kódex rendelkezései határozták meg, azonban mind a 1961-es, mind a 1978-as törvénykönyvben markáns változtatások jelentek meg, túlkörözve a szexualitás eltérő megítélését, illetve a változó viszonyokat. A Btk. legutóbbi módosítása - összhangban a kor követelményeivel - már büntetni rendeli az erőszakos közösülés férfi sérelmére, valamint házasságon belüli elkövetését is, továbbá, a gyerek sérelmére elkövetett cselekmények bizonyos esetekben súlyosabb büntetés kiszabását teszi lehetővé. Bár a házasságon belüli elkövetés kriminalizálása továbbra sem egyöntetűen elfogadott, a feudális jogszemlélet tarthatatlansága és a változtatás szükségessége nehezen vitatható.

A szexuális erőszak büntetőjogi kezelésére a hatályos anyagi jogi szabályozás megfelelő és korszerű kereteket biztosít. További revízióra szorulnak azonban a korábbi szemlélet még megévő maradványai. (Azé a megközelítésé, amely egy egységes és mindenkre kötelező szexuális morált tételezett, és az ettől való eltérést olyan fókú társadalmi veszélynek ítélte, amellyel szemben a büntetőjogi fenyegetés szükséges és célszerű.) Elsősorban a diszkriminatív jellegű és ezért alkotmányossági szempontból is

aggályos eltérő beleegyezési korhatárok felülvizsgálataról van szó, amely rendelkezéseknek egyébként a célzerűsége is megkérdőjelezhető. Szükséges továbbá néhány terminológiai változtatás is – egyfelől annak világos és „fejezet”, illetőleg „cím” elnevezésben is tükröződő deklarálása, hogy a jogalkotó a *szexuális szabadságot*, nem pedig egy preferáltként tekintett *nemi erkölcsöt* részesít büntetőjogi oltalomban, másfelől pedig szükség van néhány tradicionális, mára azonban jelentősen megváltozott jelentéstartalmú jogfogalom „modernizációjára”.

15. A *büntetőeljárás* az anyagi norma érvényesülési folyamat, a jogalkotói szándék realizálási lehetősége. A szexuális erőszak esetében az eljárás egésze - és kiemelten talán a nyomozati szakasz - különleges szakértelmet, speciális ismereteket, készségeket igényel(nek) a hatósági személyektől. A látencia kiemelkedően magas mértéke, az ezekben az ügyekben gyakorta előforduló bizonyítási nehézségek, valamint a szexuális erőszak sértettjének speciális helyzete, állapota egyaránt indokolja ennek szűkegességét. A szakemberek megfelelő képzése, felkészítése, az ártatlanostól eltérő technikai és szervezeti megoldások bevezetése és alkalmazása, az áldozat-központú, „áldozat-barát” megközelítés következetes érvényesülése elengedhetetlen mind a hatékonyabb jogalkalmazás, mind a sértettek elemi jogainak érvényesülése érdekében.

16. A jog a legfontosabb társadalmi üzenetek közlésére, az alapvetőknek ítélt és ezért oltalmazandónak minősített értékek, normák megjelölésére, az ezeket ért sérelem megtorlására, vagyis a jelenségek jogi kezelésére alkalmas. A nem kívánatos, jogot is sértő cselekmények hatékony kezelése - megelőzés, csökkentés, az elsősegély körülmények befolyásolása, társadalmi korrekciója, stb. - ennél szélesebb körű beavatkozást, „óki terepiért” igényel. A valóság megismerésében, az attitűdök formálásában, a társadalmi tudatosság („*public awareness*”) alakításában ma már a totálissá vált *tömegkommunikáció* a legjelentősebb hatóerő. Különösen igaz ez a bűnözés vonatkozásában, ahol a tömegkommunikáció a részletes információk elsődleges forrása. A szexuális erőszaknak azonban a média is többnyire torz tükrre csupán. Szexuális bántalmazásokról elsősorban a bulvárlapok tájékoztatnak. A médiumok tipikus megjelenítési módja a szenzációként kezelés vagy ennek ellenkezője, a valódi jelentőség

elhallgatása, a bagatelizálás. Mintha a média ugyanazzal a nehézséggel küszködne, mint a közösség és intézményei: nem tud – nem mer? - szembeülni azzal, ami van, és úgy, ahogyan ez valójában megtörténik.

17. A társadalmi vélekedésekre és viszonyulásokra irányuló kutatási eredményeink megerősítik a hétköznapi tapasztalatokat: *a szexuális erőszakkal kapcsolatos társadalmi reakciók* kettősségét. Egyfelől az emberek többsége a szexuális erőszakot az emberölés után a második leg súlyosabb bűncselekménynek tekinti, és ezzel az értékeléssel összhangban az emberölés után ezeknek a bűncselekményeknek a büntetését súlyosbítaná leginkább. Másfelől ezért az igen súlyosnak ítélt és igen szigorúan büntetni kívánt cselekményért majdnem minden második ember felelősen tartja az áldozatot, és csupán polgáraink egynegyede utasítja el egyértelműen a megérőszakolt nő felelősségét azért, ami vele történt. A jelenségre a dolgozat több tentatív magyarázatot ad, a „skízis” megszüntetése azonban a társadalmi tudat „kezelését” igényelné.

18. Empirikus adataink megerősítik a kiemelkedően magas mértékű *látencia*ra vonatkozó feltevést is. Eredményeink szerint mind az emberek véleménye, tapasztalata, mind a kutatás alapján tehető beszélések azt mutatják: a legtöbb erőszak cselekmény – kutatásunkban 100-ból 96 - soha nem jut a hatóságok tudomására, megmarad a szűgyen és félelem hallgatásfala közé bezártnak.

19. A végső kérdés: „mi a teendő”, hogyan tovább, van-e cselekvési lehetőség, *cselekvési program* a jelenlegi helyzet megváltoztatására.

A szexuális erőszak *elsősorban* a gyerekeket és a nőket, vagyis a hatalmi szempontból tradicionálisan „kisebbség”, kiszolgáltatott helyzetben lévő két nagy társadalmi réteget fenyegeti. Visszaszorítása olyan társadalmi környezetben valósulhat meg, amely *általában* elfogadhatatlannak minősíti az erőszak valamennyi megnyilvánulási formáját, elutasítja alkalmazásáinak minden lehetőségét, és megköveteli az erőszakos impulzusok önindította kontrollját. Az ezeket az értékeket folyamatosan

kultiváló kultúrába ágyazódhatnak be a szükséges cselekvési lépések, amelyek kölcsönhatásban alakítják, ápolják, fenntartják ezt a kultúrát. A szexuális erőszak redukálására irányuló cselekvési program tehát egy hosszú távú projekt, és alapvetően az erőszakkal szembeni „kulturális zéró tolerancia” megvalósulásának függvénye. Egy ilyen programnak főbb vonalakban az alábbi elemeket kell tartalmaznia:

- (1) *Vizsgálatok és kutatások az erőszak valóságának, jellemzőinek feltárására.*
- (2) *Az anyagi és eljárási jogszabályok és a joggyakorlat működésének vizsgálata és revíziója, új tárgyi és technikai feltételek kidolgozása és alkalmazása.*
- (3) *Szűrő programok a bántalmazások és erőszakok látencában maradó sértetteinek felderítésére.*
- (4) *Ellátás létesítése és működtetése az áldozatok rehabilitálására:*
 - (a) pszichológiai,
 - (b) orvosi,
 - (c) jogi,
 - (d) szociális ellátás, valamint
 - (e) mobil krízis-stáb létrehozása és működtetése
- (5) *Oktató, fejlesztő, képzési programok, így pld:*
 - (a) fejlesztő, ismeretterjesztő, oktató programok a potenciális áldozatok (gyerekek) számára
 - (b) oktató és képzési programok az áldozatokkal kapcsolathba kerüők számára
(rendőrök, államigazgatási és igazságügyi szakemberek, pedagógusok, szociális munkások, védőnők, orvosok, pszichológusok, stb.)
- (6) *PR és média tevékenység.*

A kutatás a szexuális erőszak áldozatainak illetve az áldozattá válás folyamatának jelentést adó szöveggörnyezet feltárására vállalkozott. Ezt a célkitűzést csak részlegesen sikerült megvalósítanom: az anyag tartalmazza a kontextus fontos elemeinek vizsgálatát, de vannak lényeges körülmények, amelyek elemzésére nem tértem ki. A „mű” így kész ugyan, de nem teljes. Reményeim szerint ennek ellenére az anyag hasznos lehet mind az elméletben, mind a gyakorlatban dolgozók számára. A kutatási eredményeket publikációk formájában, illetve oktatásban és a gyakorlati áldozat-segítő munkában igyekeztem hasznosítani. Bízom benne, hogy ezek talán további gondolatokat ébresztenek, vagy továbbgondolkodásra serkentik azokat, akik a témát kutatásra érdemesnek érzik, valamint azokat is, akiknek lehetőségük van a gyakorlati cselekvésre.

IV. A témakörből készült publikációk jegyzéke

- VIRÁG GY.:
Bűn és Bünhődés a sajtóban
Jel-Kép, 1982. 3. szám, 26-37. old.
- VIRÁG GY. - VÁG A.:
Elméletek a bűnöző személyiségről
In: Gödöny J. (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok*, XXV., KJK Bp., 1988. 140-176. old.
- VIRÁG GY.:
A szexuális erőszak áldozatairól
In: Pusztai L. (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv*, 1993 IKVA, Bp. 1993. 175-189. old.
- VIRÁG GY.:
Szex, Valóság, Média.
A szexuális erőszak megjelenítése a tömegjéközletésben 1993. végén.
In: Pusztai L. (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv*, 1994 IKVA, Bp. 1994. 171-186. old.
- VIRÁG GY.:
Áldozatok testközelségben
In: Gönczöl K. (szerk.): *A modern büntetőpolitika problémái Nagy-Britanniában*
Kriminológiai Közlemények, 51. 1995. 119-130 old.
- VIRÁG GY.:
A szexuális erőszak áldozatai
In: Gyarmati T. (szerk.): *Haligatag Falak - Szexuális erőszak a családban -*
Addiesz Könyvtadó, 1996. 15-39. és 43-46. old.
- VIRÁG GY. – KÖ J.:
Lakossági vélemények a szexuális erőszakról
In: Ifk F. (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok* 35.
Bp. 1998. 250-275. old.
- VIRÁG GY.:
A szexuális erőszak áldozatai a társadalomban és a büntető eljárásban
Belügyi Szemle 1998/3, 39-50. old.
- VIRÁG GY.:
Gyermekek elleni szexuális visszaélés
In: Fehér L. – Forrai J. (szerk.): *Prostitúció, Prostitúcióra kényszerítés, Emberkereskedelem (Kézikönyv a megelőzés és áldozatsegítés oktatásához);*
Szociális és Családügyi Minisztérium, Bp. 1999. 97-116. old.

- BALOG Á. - VIRÁG GY.:
Szexuális abúzus.
Belügyi Szemle, 2000/4-5, 110 – 126. old.